

Uniwersytet Jagielloński
Wydział Literaturoznawstwa
Mgr Andrzej Fretschel-Hojarski

Tytuł: O (nie-) mitycznych: studia nad René Girardem i typologiami kozła ofiarnego

Streszczenie

Pewien uczony wywnioskował, że „poszukiwanie kozła ofiarnego to zadawanie śmierci”, o ile jest to zjawisko psychospołeczne, antropologiczne i literackie, najczęściej lekceważone jako - *expressis verbis* - zrzucanie przysłowiowej winy na niewinną, arbitralnie wybraną ofiarę, zarazem ignorujące fakt, że ono często kończy się autentycznym morderstwem.¹ Podążając śladami Frazera, Freuda i Burke’a, René Girard zaproponował nową hermeneutykę mechanizmu kozła ofiarnego, która nie tylko oddaje głos ofiarom w obliczu niesprawiedliwego prześladowania, ale także demaskuje funkcję generatywną, przeczącą śmiertelności konkluzjom epizodów kozła ofiarnego. Można ją także odnaleźć w tzw. tekstach prześladowania, czyli teksty napisane z perspektywy prześladowców. Paradoksalnie, rytuał kozła ofiarnego ma na celu złagodzenie napięć i przywrócenie pokoju i ładu w społecznościach najeżonych konfliktami egzystencjalnymi. Przemoc jest następnie sakralizowana, zmitologizowana i częstokroć odtwarzana w kontekście rytualnym w nadziei na osiągnięcie wcześniejszej stabilizacji. Ponadto, kozły ofiarne nie mogą być postrzegane jako zwykłe motywy literackie czy wymysły fantazji autora. Obowiązkiem czytelnika pozostaje szukanie kozłów ofiarnych w tekście, gdzie mogą one być podstawą konstrukcji tekstu, zwłaszcza gdy autor ukrywa w niej jakąś makabryczną rzeczywistość historyczną. Moja praca bada i interpretuje rolę tych ofiar na podstawie czterech girardowskich kategorii kozłów ofiarnych, nakreślonych przez Laurę Barge.² Sam Girard zakłada dwie kategorie kozłów ofiarnych, mitycznych i nie-mitycznych. Wyróżnia je to, że ten drugi mechanizm ujawnia *explicite* przemoc stosowaną wobec ofiary tak, jak została spisana przez prześladowanych, podczas gdy ten pierwszy jest opowiadany przez samych prześladowców, tym

¹ McKenna, Andrew J. *Violence and Difference: Girard, Derrida, and Deconstruction*. (Champaign: University of Illinois Press, 1992), 140.

² Barge, Laura. “René Girard’s Categories of Scapegoats and Literature of the South.” *Christianity and Literature*, vol. 50, no. 2, Sage Publications, Ltd., 2001, pp. 247–68.

samym, usprawiedliwiając destrukcyjne działania tłumu. Niemniej, staje się oczywiste, że wiele postaci kozłów ofiarnych w literaturze mieści się gdzieś pomiędzy dwiema kategoriami Girarda.

Rozdział pierwszy zawiera przegląd głównych teorii Girarda dotyczących mimetycznej rywalizacji, przemocy i szukania kozła ofiarnego. Odnosi się również do pierwszej archetypowej kategorii nie-mitycznego kozła ofiarnego, którego Chrystusowa wiktymizacja jest przedstawiona przez autora, w połączeniu ze świadomością tej roli przez samego kozła ofiarnego. Jim Casy, bohater, kaznodzieja i męczennik *Gron gniewu* Steinbecka, odzwierciedla podobny schemat wiktymizacji w drodze do ofiarodajnej posługi na rzecz migrantów podczas Wielkiego Kryzysu. Rozdział drugi analizuje wysoce kontrowersyjną relację Jana Grossa o miejscowym ludobójstwie Żydów z Jedwabnego. Są oni czysto mitycznymi kozłami ofiarnymi, prześladowanymi przez swoich „sąsiadów” nie jako ofiary, ale jako „niepożądane” elementy społeczne na tle okupacji hitlerowskiej. Następny rozdział jest poświęcony mitycznemu, ale *nie czystemu* kozłowi ofiarnemu, którego można znaleźć w tytułowej powieści kryminalnej Daphne du Maurier, *Kozioł ofiarny*. W tym przypadku, pomimo faktu, iż ofiara poniekąd uświadamia sobie swoją rolę, nie jest ona w stanie powstrzymać procesu poszukiwania kozła ofiarnego i zamiast tego, musi ponieść porażkę i haniebnego wygnania. Rozdział czwarty dotyczy czwartej kategorii nie-mitycznych, ale też *nie czystych* kozłów ofiarnych, takich, które cierpią prześladowania z powodu osobistego, a nawet samolubnego dążania do celu, czego dowodem są dwie sztuki Jeana Geneta, *Pokojówki* i *Ścisły nadzór*. Antybohaterowie, motywowani poczuciem nieadekwatności i odrazy do siebie, dążą do zabójstwa, by zaspokoić osobisty, metafizyczną pustkę. Rozdział piąty zawiera analizę porównawczą teorii karnawału Michaiła Bachtina i teorii kozła ofiarnego u Girarda, rytuału i metafizycznego pragnienia mimetycznego, ponieważ każda z nich odnosi się do upadku hierarchii społecznych, co skutkuje poszukiwaniem ofiary zastępczej. Przy czym antidotum na ten kryzys można znaleźć w pismach Fiodora Dostojewskiego i zbawczym przesłaniu Ewangelii.

Słowa kluczowe: kozioł ofiarny, mechanizm kozła ofiarnego, przemoc, teoria mimetyczna, mimetyczna rywalizacja